

NICOLAE STOICESCU „REPERTORIUL BIBLIOGRAFIC AL MONUMENTELOR FEUDALE DIN BUCUREȘTI“

Ed. Acad. R. P. R. (București, 1961, 363 p.)

de IOANA CRISTACHE—PANAIT și PAUL I. CERNOVODEANU

Istoria Bucureștilor a lui G. I. Ionescu-Giõn, tipărită cu 63 de ani în urmă — cea mai importantă monografie a orașului —, sau alte câteva lucrări ulterioare mai puțin reprezentative, unele conținând numeroase neadevăruri istorice, au fost cu totul depășite de bogata documentație culeasă de cercetătorii istoriei Bucureștilor în ultimii ani prin largile posibilități de informare și prin punerea la îndemâna istoricilor a întregului tezaur documentar aflat în Arhivele Statului și în alte biblioteci.

În cadrul desfășurării revoluției culturale din patria noastră, a progresului obținut de știința istorică se impunea o prezentare unitară a monumentelor orașului, dat fiind că meritoria lucrare a lui George D. Florescu *Din vechiul București* apărută în 1935 trata cu precădere monumentele religioase.

Din acest punct de vedere „Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București“, apărut în 1961 în cadrul Editurii Academiei R.P.R. prezintă o deosebită valoare, autorul folosind un uriaș material documentar, informarea, mai ales pentru perioada până la 1700, fiind aproape exhaustivă.

Pentru a prezenta cât mai veridic viața monumentului istoric de la nașterea sa și până la dispariția sau stadiul său actual, cu toate prefacerile suferite, autorul imbină materialul publicat pe care-l privește critic prin prizma învățaturii marxist-leniniste, cu datele certe izvorâte din mii de documente, catagrafii și planuri, dând importanța cuvenită informațiilor pe care bogata activitate arheologică le-o procură și care sprijină din plin izvoarele narrative.

Pe lângă prezentarea istorică a monumentelor autorul face și aprecieri de arhitectură, pentru care a consultat specialiști cunoscuți.

Cercetătorul monumentelor feudale ajunge la concluzia că din numărul mare al monumentelor vechiului București, care niciodată nu erau trecute cu vederea de călătorii străini ce poposeau în orașul de pe malurile Dimboviței, astăzi nu mai există în forma lor originală decât 59 monumente religioase și 19 de arhitectură civilă. Evenimentele

politice și sociale, calamitățile naturale au distrus o parte din construcțiile însemnate ale orașului, sau și-au exercitat influența directă asupra arhitecturii bucureștene.

Vechile monumente — tezaur al culturii materiale a oricărui popor — se bucură în țara noastră de o prețuire meritată. Ele sînt păstrate cu grijă iar restaurările lor nu se mai fac la înlămpare spre a evita denaturarea stilului original, ci numai sub supravegherea Comisiei de Stat pentru Arhitectură și Construcții.

Tabloul monumentelor bucureștene existente este întregit de autor prin prezentarea și a monumentelor distruse de vremi sau transformate, ceea ce dă în plus lucrării o notă pozitivă, fiind un izvor de cercetare pentru istoricii care studiază trecutul Bucureștilor sau pentru cei preocupați de istoria arhitecturii în diferitele perioade ale evoluției Capitalei R. P. Romîne.

Cadrul istoric în care s-au născut și dezvoltat monumentele orașului este bine și plăcut expus în introducerea lucrării semnată de Acad. Andrei Țepelea. De la prima mențiune documentară a existenței Bucureștilor păstrată în rîndurile actului din 20 septembrie 1459 emis din cancelaria lui Vlad Țepeș, de la prima dată certă a orașului-capitală, înscrisă de gramaticul Lațco după spusele voievodului Radu cel Frumos în documentul din 14 octombrie 1465, autorul introducerii urmărește cu minuțiozitate firul dezvoltării Bucureștilor. Perioadele de înflorire ale orașului — aduc cu ele prin învierea vieții economice, înfrumusețarea orașului, ridicarea unor construcții de seamă. Astfel, în cea de a doua jumătate a sec. XVI cînd Bucureștii devin capitală stabilă a Țării Romînești, orașul cunoaște o înflorire a activității economice. În București se înalță impunătoarele mănăstiri Plumbuita, sf. Troiță, sf. Dumitru, Mihai Vodă, Sărindar, o serie de biserici din piatră și-și fac apariția primele case boierești. Înelungata domnie a lui Matei Basarab (1632—1654) aducea așezării o viață prosperă. Se construiesc lăcașuri religioase noi și se refac cele vechi. După anul 1660 cînd Bucureștii rămîn

singura reședință de scaun, orașul cu noaște o nouă perioadă de înflorire ale cărei culmi sînt atinse în domnia lui Constantin Brîncoveanu cînd se înfrumusețează cu importante construcții religioase și civile: mănăstirea Colțea, Antim, Palatul reședință de vară de la Mogoșoaia, hanuri și primul așezămînt medical din țara noastră, spitalul Colțea.

În sec. XVIII, în București negustorii și meșteșugarii sînt numeroși și cunosc o intensă activitate. Dependența politică față de imperiul otoman influențează puternic dilatarea orașului care capătă un pronunțat aspect oriental.

Dezvoltarea Bucureștilor este întreruptă adevsea de perioade de stagnare, de sărăcie, de pierderi de neînlocuit, de suferințe ale populației. Desele campanii turcești, ocupații austriece, invaziile și jafurile tătărești, se înscriu printre cauzele de seamă ale frînării dezvoltării orașului. Alături de acestea, cutremurele și incendiile completează șirul necazurilor ce se abăteau asupra orașului feudal.

După fiecare calamitate însă, orașul se reface, renaște în propria sa cenușă, nedezmîntînd buna sa așezare economică la care se adăuga de fiecare dată hărnicia populației bucureștene. În 1718 orașul este măstuit de un incendiu urmat de un altul în 1739, iar o prădănică invazie turco-tătărăscă în 1737 accentuiază tabloul pustirii orașului. Orașul se reface, astfel încît călătorii străini începînd din 1742 descriu Bucureștii ca pe un oraș „bine zidit, cu biserici frumoase și bogate și cu case mărețe”. În 1802 un cutremur iar în 1804 un puternic incendiu, dîstrug cea mai mare parte din București. Dar numai după un an orașul era și mai frumos decît înainte de incendiu” cu ulițe drepte” după cum relatează Donis:le Eclesiarhul sau călătorul străin Ali bey al Abbassy.

Toate aceste perioade de întrerupere a creșterii orașului au lăsat însă urme adînci în arhitectura sa; de numeroase construcții nu ne mai vorbesc astăzi decît izvoarele istorice, iar altele au fost izfăcute în așa fel încît pentru a cunoaște forma lor inițială ne sînt de folos tot documentele vremii sau mina arheologului ce scoate la iveală de sub pămînt sau prin înlăturarea adăugirilor, temelia și forma vechiului edificiu.

Prin strădania sa autorul a reușit să prezinte vastul material documentar într-o formă clară, după un plan bine chibzuit ceea ce dă lucrării o plăcută și accesibilă citire.

Materialul este împărțit în două mari capitole: primul tratează monumentele de arhitectură civilă, iar partea a doua se ocupă de arhitectura religioasă.

După ce face o succintă expunere a problemei atît de discutate a cetății Dimbovița pentru prima dată întîlnită în 1368 a identificării ei cu București sau nu, autorul înclinînd de partea celor ce consideră cetatea Dimboviței tot una cu cetatea București, se oprește de asemenea puțin asupra sistemului de apărare a brașului în primele sale începuturi, aceste probleme constituind primul subcapitol al primei părți a lucrării. La punctul 2 găsim grupate curțile, palatele și casele domnești. Subcapitolul este tratat astfel: a) reședințele oficiale ale domnilor — cele 4 curți domnești folosite de voievozii romini pe parcursul a 4 secole; 1) Curtea Veche, ale cărei urme dăinuiesc din sec. XV, ridicată pe malul stîng al Dimboviței, pe locurile căreia Mircea Ciobanul a ridicat la mijlocul veacului al XVI-lea un alt palat domnesc ale cărei semne de existență se văd și astăzi. Autorul nu pune la îndoială ridicarea unei noi Curți domnești de către Mircea Ciobanul. Există însă posibilitatea ca acest voievod să fi refăcut doar și completat complexul Curții Vechi. 2) Curtea nouă, a doua Curte domnească ale cărei construcții au început prin hotărîrea lui Alexandru Ipsilanti în martie 1775. A avut o existență scurtă, și zidurile pustiite de incendiile din 1789 și din 1812 i-au îndreptățit numele de Curte Arsă. 3) Palatul lui Caragea de pe Podul Mogoșoaiei. 4) Palatul Domnesc de pe Podul Mogoșoaia, fostă casă a lui Dinicu Golescu construită între 1812—1815, reparată și modificată de arhitectul Xavier Vilacrosse, în 1837 pentru a fi „Domnească Curte”.

Punctul b) al subcapitolului II, tratează alte palate și case domnești apărute de puternicele ziduri ale mănăstirilor; Radu Vodă, Mihai Vodă, Plumbuita, Cotroceni, Văcărești. Din cele 7 palate existente în epoca feudală astăzi se mai pot vedea două: frumosul Palat Brîncovenesc de la Mogoșoaia și fostul palat Ghica Tei datînd din 1822 în incinta căreia astăzi este găzduită o școală mixtă.

Subcapitolul 3 cuprinde casele boierești care au început a fi ridicate în oraș din cea de a doua jumătate a sec. XVI. Ele au aparținut unor mari familii boierești din Țara Romînească din care erau recrutați înalți dregători sau chiar domni: Cantacuzinești, Brîncovenii

Duștii, Văcăreștii ș.a. Autorul documentează existența în oraș a 16 case boierești de-a lungul a 4 secole, plasate majoritatea din ele pe principala arteră de comunicație din oraș, Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei). Dintre acestea se păstrează fosta Casă Manu din Poștești-Leordeni, important monument de arhitectură civilă, Casa Melik de pe str. Spătarului nr. 22 datînd din 1760, Casa Suțu bd. 1848 nr. 2 construită de postelnicul Costache Suțu la 1832 după planurile arhitecților Vitul și Konrad Schwink. Cu puține modificări: ale stilului Casa Suțu găzduiește din 1959 Muzeul de istorie a orașului București. Arheologii au reușit să scoată la iveală și resturi de ziduri ale altor case boierești cum sînt de exemplu vasele temelii ale casei Dulescu de pe str. Apolodor, descoperite în 1957—1958, sau cele două pivnițe declarate monument istoric provenite din casa lui Enăchiță Văcărescu de la Băneasa.

Subpunctul 4 se ocupă de 6 case de țirgoveți, dintre care unele necunoscute, construite la sfîrșitul sec. XVIII sau în prima jumătate a sec. XIX de unii boieri, negustori sau meșteșugari. Considerăm că numărul celor tratate este insuficient și că o cercetare mai minuțioasă a vechilor cartiere ale orașului ar fi completat această categorie de case cuprinse doar în parte în lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R. apărută în 1955 (de ex. casa Budișteanu din vecinătatea bisericii Mănea Brutaru, casa lui Manuc bei din Calea Moșilor 132, casele Mihăilescu de pe Calea Rahovei 38 și 42, etc.)

Subcapitolul 5 al lucrării se ocupă de hanurile bucureștene, un domeniu destul de complicat, dată fiind lipsa de material publicat; mai mult decît atît, însăși documentația vremii nu oferă posibilitatea unor precizări cronologice și toponimice privitoare la aceste stabilimente comerciale.

Unități economice de seamă, antrepozite de mărfuri, hanurile apar începînd din a doua jumătate a sec. XVII, constituind indicii privind dezvoltarea pieței interne a Bucureștilor. Dată fiind imprecizia datelor de fundare, autorul prezintă în ordine alfabetică cele 64 de hanuri, insistînd asupra activității economice deosebite avută în istoria orașului de aceste așezămînte.

La acest capitol avem de făcut o singură observație: la p. 95 vorbind de Beilic, trebuia să se arate că a fost construit pe la 1776 pe locul unde fusese un han cu 50 de odăi pentru...

musulmani (N. Vătămanu, *Băile din București în veacurile al XVI-lea — al XVII-lea*, în „Igiena” 1960, nr. 4, p. 361).

Clădirile ce au găzduit în diferite timpuri instituții variate-culturale, sanitare, administrative — sînt tratate în subcapitolul 6 în ordine cronologică. Primul subpunct din instituții a) se ocupă de cele 5 sedii de școală din epoca feudală: Școala de la sf. Gheorghe Vechi existentă la sfîrșitul sec. XVII, Școala de la Colțea, cea de la sf. Sava prima școală superioară din Țara Românească 1694, iar din 1818 tot în această clădire s-a deschis întîia școală românească condusă de Gh. Lazăr, Școala de la Domnița Băeșa și cea de la Măgureanu.

În veacul XVIII ca urmare a dezvoltării economice a întinderii orașului și a creșterii populației, apar în București primele așezămînte medicale lărgindu-se astfel sfera edilitară a orașului. Aceste instituții sînt datate în subpunctul b) începînd cu primul spital bucureștean, cel de la Colțea. Autorul tratează din punct de vedere istoric în ordinea apariției lor și celelalte spitale din București: Pantelimon, sf. Visarion, Duștii, sau Spitalul de Ciomați, Filantropia (Spitalul nemernicilor) și Spitalul Brîncovenesc. La p. 140 autorul arată că primul spital al nemernicilor funcționa la 1811 în clădirea ce fusese „Fabrica de haine”. Este vorba de fabrica de postav ce funcționase în afara orașului.

În cadrul subpunctului c) alte instituții, sînt cuprinse: Carvasaraua (localul vămii), construită la 1778 pe un loc al Mănăstirii Colțea cuprins între bd. Colțea și str. Sfinților, Casa Sfatului Orășenesc întîlnită în 1835 și apărută ca urmare a îmbunătățirii administrației adusă prin Regulamentul Organic, Primăria Veche ridicată de arhitectul Vitacrosse în 1842, Cazărmile apărute odată cu înființarea armatei naționale, prevedere de seamă a Regulamentului Organic, Sala Obșteștii Adunări de lângă Mitropolia București și Teatrul Național, care însă nu este un monument feudal și dacă totuși a fost tratat aici era mai nimerit să fie cuprins lângă școli în cadrul instituțiilor culturale.

Ultimul subcapitol, 7, al monumentelor civile din oraș se ocupă pe scurt de băi, chișcuri sau foișoare, cișmele și poduri. În rîndul chișcurilor (p. 140—150) trebuia citat însă și foișorul Ghiculeștilor de la Giulești (D. Russo, *Cronica Ghiculească în Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei*, vol. II (1916), p. 81).

Podurile oraşului tratate în trei primumuri puteau fi omise din cadrul monumentelor, constituind cu totul alt capitol din istoria Bucureştilor.

În partea a 2-a a lucrării privind Arhitectura religioasă, autorul tratează în ordinea alfabetică istoricul a 138 bisericilor şi mănăstiri şi a 15 paraclise construite până la jumătatea sec. trecut, în afara menţionării din nota de la p. 159—160 a altor 17 lăcaşuri neidentificate, amintite doar în documente sau planuri.

Atragem atenţia însă că în şirul acestor 17 lăcaşuri neidentificate un număr de 4 se pot totuşi identifica cu anume: Biserica lui Dionisie, ce aproape sigur este paraclisul Mitropolitului Dionisie Lupu din strada cu acelaşi nume, unde de altfel prelatul a şi locuit, apoi Biserica Doinei, pe care singur autorul o recunoaşte la p. 194 ca fiind Biserica Ciubul cu barză, Biserica Manul ce este biserica lui Manu cavaful, tratată la p. 225 şi în sfârşit biserica Popii Plăcintă, care nu este alta decât Biserica Tabacilor din Tîrgul de Sus, dispărută la sfârşitul sec. al XVII-lea de pe locul actualii biserici a Zlătarilor.

Metoda tratării monumentelor de arhitectură religioasă nu diferă de aceea a monumentelor civile, autorul prezentînd cite un scurt istoric al fiecărei biserici în parte, iar la bisericile ce păstrează caracterul de monumente de arhitectură adăogînd o descriere a monumentului, cu reliefarea elementelor noi introduse în arhitectură prin construcţia respectivă. În cadrul istoricului fiecărei biserici s-au înfăişat şi diverse alte ştiri legate de istoria meşesugurilor sau a culturii iar la sfârşit bibliografia generală.

Autorul motivează ponderea pe care o deţin monumentele religioase în lucrarea sa — mai mult de jumătate — prin faptul că din cele 78 de monumente de arhitectură păstrate în Bucureşti în decursul a trei veacuri şi jumătate (din sec. XVI pînă la 1850), 59 sînt numai biserici sau mănăstiri, faţă doar de 19 monumente civile. De altfel posibilităţile de investigare a trecutului lăcaşelor bucureştene este ajutat şi de fondul arhivistic documentar deosebit de abundent păstrat asupra lor, fără a mai vorbi şi de piesele epigrafice care s-au conservat (pisani, pietre funerare, pomelnice la proscomidii etc.). Autorul procedează şi la o succintă încadrare a monumentelor religioase bucureştene în diferitele tipuri de arhitectură cunoscute (Cozia, Curtea de Argeş, şi altele), socotind că în sec.

XVI în prima parte a sa predomină influenţa sîrbo-bizantină (ex. Curtea Veche) în sec. XVII cele mai însemnate lăcaşuri aparţin stilurilor domniilor lui Matei Basarab (Plumbuita, Sfinţii Apostoli), Serban Cantacuzino (Cotroceni, Biserica Doamnei) şi Constantin Brîncoveanu (Fundeni Doamnei, Mogoşoaia etc.), iar în sec. XVIII, fără a mai vorbi şi de începutul sec. XIX — perioadă de o vădită confuzie arhitecturală şi de influenţe străine eterogene, nu prezintă o valoare artistică remarcabilă decît monumentele perioadei post-brîncoveneşti dintre care cel mai reprezentativ este fără îndoială Biserica Stravropoleos.

În ceea ce priveşte istoricul lăcaşurilor bucureştene, tratat de altfel de autor cu multă competenţă şi un vast aparat bibliografic, avem de formulat doar unele observaţii privitoare la biserica Doamnei Maria şi Doamnei Stana, ale căre temelii nu au putut fi încă descoperite prin săpături arheologice. Tot ce se ştie doar cu siguranţă este faptul că nu pe temeliile acestui lăcaş s-a ridicat la începutul sec. XVII, aşa cum s-a crezut mai înainte, biserica Sf. Anton, lucru dovedit prin rezultatele sondajului arheologic efectuat în primăvara anului 1962 la Piaţa de Flori.

În sfârşit un ultim capitol tratat de autor este acela privind monumentele istorice bucureştene din epoca feudală, reprezentate numai prin cruci sau troiţe ridicale fie pentru comemorarea unor fapte deosebite (pe locul unor bătaii), fie pentru pomenirea unor oameni decedaţi sau în viaţă. Majoritatea acestor cruci fiind dispărute, autorul nu menţionează în repertoriul său decît un număr de 7 avînd semnificaţie istorică. Atragem însă atenţia că nu Constantin Vodă Brîncoveanu ci fiul său — beizadeaua Constantin — a ridicat la 20 iulie 1713 o cruce de piatră în locul aceleia de lemn pusă pe locul uciderii tatălui domnitorului, postelnicul Papa din Brîncoveni, la 1655 de seimenii răsculaţi (p. 335).

Lucrarea este bogat ilustrată cu fotografii de stampe, piese epigrafice şi planuri inedite a celor mai de seamă monumente bucureştene dintre care menţionăm pe acela înfăişînd vechiul palat de la Cotroceni (pictură de C. Szatmary) vechile releeve ale fostului palat Ghica Tei, planul casei parohiale a Bisericii Răzvan, pisană hanului Văcăreşti sau a Şcoii de la sf. Sava etc.

Repertoriul monumentelor feudale se încheie cu un indice cronologic al tuturor monumentelor bucureştene din sec.

XV și pînă la 1849, deosebit de util pentru fixarea apariției lor și cu o bibliografie generală, foarte bogată, sintetizînd principalele cărți și studii folosite în lucrare.

În concluzie, repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București, cu mici scăderi inerente care-și pot găsi

îndreptarea într-o viitoare ediție, reprezintă o lucrare deosebit de prețioasă și de folositoare pentru cercetătorii trecutului capitalei noastre, cărora le este pus astfel la dispoziție un amplu material bibliografic și documentar, indispensabil ori căror studii amănunțite de istorie a Bucureștilor.